

O MANIPULARE DURABILĂ: NICOLAE IORGA TRANSILVANIST

TUDOR AVRIGEANU

(Institutul de Cercetări Juridice „Andrei Rădulescu”)

„Câteodată se întâmplă ca și un român din Regat să-și dea seama că diferitele popoare din Transilvania sunt legate mai puternic unele de altele decât românii aparținând diferitelor provincii. Profesorul Iorga, cu adâncă înțelegere, scria (*wrote*): «Nu voi crede nici un transilvănean care spune că este maghiar, sas sau român – ei sunt cu toții transilvăneni. Cu secole în urmă, maghiari, sași și români s-au adunat în munții Transilvaniei și au dezvoltat un spirit particular transilvănean, care trebuie păstrat [...] cu atât mai mult cu cât, dacă eșuăm în a-l păstra, maghiarii și românii, aceste două rase atât de diferite de cele care le înconjoară, vor fi înghițite de oceanul german și slav»¹. Alegând să încheie cu aceste cuvinte capitolul intitulat *Transilvania versus Vechiul Regat* din „lucrarea fundamentală”² despre *Minoritățile în Transilvania românească* publicată la Londra în anul 1927, publicistul maghiar Zsombor de Szász, „expertul în afaceri românești” al publicației budapestane „Magyar Szemle” fondată de contele István Bethlen (1874–1946) pentru a servi ca forum al dezbaterilor privind revizuirea Tratatului de la Trianon³, făcea din Nicolae Iorga simultan protagonistul a două direcții de gândire și acțiune politică de largă rezonanță în perioada agitată a primilor ani de după Unirea din 1918 și recunoașterea internațională a acesteia prin Tratatul de la Trianon din 1920. Prima dintre acestea, constituind materia întregului capitol, consta în ceea ce Szász numea „lupta disperată (*the desperate struggle*) a românilor (s.n.) transilvăneni, din chiar primul moment al unirii, împotriva politicii Regatului”, luptă explicată prin conștientizarea de către aceștia a „marii diferențe dintre Transilvania și Regat, a superiorității culturale și morale incomparabile a Transilvaniei din trecut în raport cu cea din prezent”⁴. A doua direcție însă, pe care

¹ Zsombor de Szász, *The Minorities in Rumanian Transylvania*, London, The Richards Press, 1927, p. 362.

² Astfel aprecierea istoricului maghiar Ferenc Eckhart, *Introduction à l'histoire hongroise*, II, „Revue des Études Hongroises et Finno-ougriennes”, vol. 5 (1927), p. 323. Pentru Nicolae Iorga, Eckhart era „unul dintre cei mai cu minte istorici din noua generație a Ungariei libere”. Nicolae Iorga, *În luptă cu absurdul revizionism maghiar*, ed. Mihai Ungheanu, Editura Globus, București, 1991, p. 192.

³ Matthew Caples, *Et in Hungaria ego: Trianon, Revisionism and the Journal Magyar Szemle (1927–1944)*, „Hungarian Studies”, vol. 19 (2005), p. 87.

⁴ Zsombor de Szász, *op. cit.*, p. 349–350, 361.

Szász o trece ca atare sub tăcere dar care este evidențiată în mod lipsit de orice echivoc prin chiar cuvintele atribuite lui Iorga, este așa-numitul „transilvanism” dezvoltat de lideri politici și intelectuali ai *maghiarilor* din Transilvania ca proiect politic alternativ în raport cu „ideea statală a României Mari”⁵: înțeles drept „chintesența unei națiuni”⁶ transilvane distincte, așa-zisul spirit particular „comun românilor, maghiarilor și sașilor din Transilvania”⁷ fusese declarat de arhitectul Károly Kós (1883–1977), „părintele mișcării transilvanismului”⁸ ca fiind tocmai acel „spirit transilvan” în virtutea căruia românii, maghiarii și germanii din Transilvania ar fi „transilvăneni” și ca atare diferiți de confracții lor din România, Ungaria și Germania, constituind în schimb o „comunitate” proprie⁹.

Nu este greu să observăm că miza lui Szász nu era deloc una minoră, crearea impresiei unei convergențe între *regionalismul* promovat de lideri politici ai românilor ardeleni, precum în special Alexandru Vaida-Voevod, și *transilvanismul* maghiar al lui Károly Kós conducând *de facto* la ideea unui front comun al românilor și maghiarilor din Transilvania împotriva României Mari ca stat național unitar. Verificând trimiterea lui Szász la publicația în care Nicolae Iorga chipurile ar fi „scris în deplină cunoștință de cauză” (*wrote, with deep understanding*) cele atribuite lui¹⁰, ajungem la un articol *nesemnăt* intitulat *Nu maghiar, nici sas ori român, ci transilvănean*, publicat pe prima pagină în ediția din 23 februarie 1922 a publicației clujene „Ellenzék” („Opoziția”). Într-adevăr, cu greu ne-am fi putut imagina un Nicolae Iorga colaborator al unei publicații calificate cu mai puțin de un an înainte într-un rechizitoriu al Parchetului General de pe lângă Curtea de Apel Cluj drept „gazeta oficială a nobilimii maghiare, a Bisericii Reformate” și „a conducătorilor tuturor mișcărilor iredentiste”, „redactată în spiritul criticii pline de ură pentru tot ce este românesc” și care „nu se mai poate tolera”¹¹, astfel că

⁵ A se vedea Zsolt K. Lengyel, „Östliche Schweiz” und Siebenbürgen 1918/19. *Aus der Geschichte der ungarischen Alternativvorstellungen zur großrumänischen Staatsidee*, „Siebenbürgische Semesterblätter”, vol. 6 (1992), p. 112–130.

⁶ Kinga Koretta Sata, *The Idea of the „Nation” in Transylvaniam*, în Balázs Trencsényi, Dragoș Petrescu, Cristina Petrescu, Constantin Iordachi and Zoltán Kántor (eds.), *Nation Building and Contested Identities: Romanian and Hungarian Case Studies*, Budapest, Iași, Regio Books / Polirom, 2001, p. 43.

⁷ Valentin Trifescu, *Spațiu și identitate culturală în opera lui Károly Kós. Repere identitare*, în S.-M. Molnár (ed.), *Educație interculturală în secolul al XXI-lea pe teritoriile locuite de maghiari*, vol. I, Eikon, Cluj-Napoca, 2018, p. 257.

⁸ Andrea Carteny, *Cultural Identity and Cultural Rights in Romania. The Case of Transylvania*, în R. Detrez, B. Segaert (eds.), *Europe and Historical Legacies in the Balkans*, Brussels, P. Lang, 2008, p. 125.

⁹ Károly Kós, *Beszélnék Erdély kövei is*, Napkelet 1 (1920), p. 139, apud Zsolt K. Lengyel, *Kulturverbindung, Regionalismus, föderativer Kompromiß: Betrachtungen zur Geschichte des frühen Transilvanismus 1918–1928*, „Ungarn-Jahrbuch” 1987, p. 58; Károly Kós, *Transylvania*, în Ahmet Ersoy, Maciej Górny und Vangelis Kechriotis (eds.), *Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe 1770–1945*, vol. III/2, Budapest, CEU Press, 2010, p. 370–371.

¹⁰ Zsombor de Szász, *op. cit.*, p. 362.

¹¹ Astfel rechizitoriul datat pe 1 martie 1921 cu propunerea de suspendare a apariției acestei publicații, cf. Petre Țurlea, *Români și unguri*, vol. 1, Ploiești, Kata-Graphic, 2018, p. 145–146.

minciuna lui Szász referitoare la acest aspect nu este surprinzătoare. Autorul anonim al articolului din „Ellenzék” afirmă, într-adevăr, că „cel mai mare om de știință al României, totodată și președinte de partid, a făcut o declarație remarcabilă despre locuitorii Transilvaniei” în sensul celor relevate de Szász, declarație pe care o comentează, accentuând importanța „hotarelor politice comune” din trecutul Transilvaniei pentru formarea a ceea ce „Iorga numește «spirit transilvănean»” și încheindu-și materialul prin aprecierea „efortului românilor din Transilvania de a explica și apăra la Alba Iulia acest spirit transilvănean prin decizii în formă juridică menite să asigure în continuare prosperitatea și autonomia teritorială a populației autohtone”, dar nerespectate în perioada care a urmat, motiv pentru care „din spusele lui Iorga, pe care le-am auzit nu o dată, ci de mai multe ori, noi le înțelegem ca pe un îndemn de a merge «înapoi la Alba Iulia»”¹².

Deși ar fi fost deosebit de relevant să aflăm când, unde și în ce context particular ar fi făcut Nicolae Iorga o asemenea „declarație”, din cuprinsul articolului nu rezultă nici o informație, fie ea oricât de imprecisă, referitoare la aceste elemente, așa cum membrul colectivului de redacție al „Ellenzék” omite să menționeze concret măcar una dintre împrejurările în care l-ar fi auzit pe Iorga rostind aceste cuvinte chipurile „nu o dată, ci de mai multe ori”, sugerând prin aceasta faptul că nu ar fi vorba de vreo exprimare izolată, pasageră și echivocă a marelui istoric român, ci că teza centrală a transilvanismului – „*une conception hongroise fondée sur la notion du caractère particulier de cette province dû à la coexistence de trois peuples de races distinctes*”¹³ – ar fi fost cumva legitimată prin concepția generală a „celui mai mare om de știință al României”. Potrivit *Memoriilor* sale, pe 12 februarie 1922 Iorga susținuse o conferință pentru studenți la Casa Școalelor, în care le vorbise despre „necesitatea culturii generale, naționale, active pentru a juca rolul în crearea vieții morale unitare a poporului românesc”¹⁴, promovând așadar idei mai degrabă complet opuse celor ce urmau a-i fi atribuite după nici două săptămâni.

Cu ocazia vizitei la București a regelui Alexandru I însoțit de o importantă delegație guvernamentală, Iorga avea să susțină pe 21 februarie, tot la Casa Școalelor, „conferința pentru Institutul sud-est-european, despre «Cele trei Serbii și cele trei Români»”¹⁵, publicată sub titlul *Români și slavi* în același volum împreună cu o altă conferință intitulată *Români și unguri*¹⁶. Fascinantul text în care istoricul român identifica și studia în paralel formarea succesivă a formațiunilor statale românești și sârbești pe parcursul evului mediu pornește de la realitatea istorică dată de „o singură întindere unitară și pentru neamul sârbesc și pentru

¹² *Nem magyar, szász vagy román, hanem erdélyi*, în „Ellenzék”, 42. szám, 43. évf., 1922, február 23.

¹³ Victor Iancu, *Le véritable aspect du problème transylvain*, în „Revue de Transylvanie”, vol.10, 1944, p. 50.

¹⁴ Nicolae Iorga, *Memorii*, vol. III, București, Editura „Națională” S. Ciornei, p. 273.

¹⁵ *Ibidem*, p. 275.

¹⁶ Idem, *Români și slavi, români și unguri*, București, Editura Institutului Sud-Est-European, 1922.

neamul românesc”, ca „teritoriu de o unitate perfectă, în care s-a tras pe urmă un hotar, și fiecare din bucățile desfăcute au fost supuse altor influențe, așa că s-a ajuns la alte formațiuni politice și alte direcții culturale” în contextul invaziilor străine, pentru a ajunge în prezentul în care, cât privește România, „statul românesc orientat către Răsărit, statul românesc bizantino-ortodox a izbutit să cuprindă în aceleași hotare elementele trăind până atunci sub stăpâniri străine ale celorlalte Românii”¹⁷. Spre deosebire de cele afirmate în „Ellenzék” două zile mai târziu, Nicolae Iorga nu susține nicicum necesitatea conservării vreunor *identități naționale* specifice – „evident, toți dorim să se ajungă în România la o unitate perfectă”, așa cum și în Serbia este îndreptățit „visul frumos al unor oameni uniți cu sufletul cum sunt uniți materialmente prin prezența tuturor în același stat”¹⁸ –, ridicându-se numai împotriva omogenizării forțate a unor „caractere istorice” a căror integrare într-o identitate națională unică și privită la rândul ei în mod dinamic trebuie să se realizeze pe calea unei veritabile sinteze: „să nu pierdem nimic din ce poate să servească pentru constituirea unei vieți naționale care nu va fi deplină decât în momentul când toate glasurile se vor reuni în același concert, iar nu să se suprimе glasurile divergente în dorința unui puternic solo, care să vie numai din capitala balcanică a Serbiei sau din capitala, quasi-balcanică, dunăreană, să zicem, a Românilor”¹⁹. Grăbirea forțată a acestui proces și crearea astfel pe cale artificială a unor tensiuni între românii (respectiv, sârbii) din diferitele regiuni reprezenta pentru Iorga o gravă imprudență politică: „atunci când avem în fața noastră două revanșe, pe care timp de mai multe generații le vor găsi în fiecare moment al greutăților lor și Serbia și România: revanșa ungurească și revanșa germană, nu poate să existe mai mare prostie decât să se zgândărească probleme de viitor atunci când avem tot interesul de a păstra o perfectă solidaritate, făcând un front unic pericolului mai apropiat”²⁰.

Tocmai aceasta urma să fie, însă, una dintre trăsăturile dominante ale agitației politice din primii ani ai României Mari, iar promotorii revanșei nu puteau scăpa ocazia de a fructifica tensiunile apărute pentru a-și atinge propriul lor interes. Apariția articolului din „Ellenzék” avea loc în perioada campaniei dinaintea alegerilor din martie 1922, alegeri marcate de adversitatea aproape fără limite dintre fruntașii politici ardeleni ai Partidului Național Român și cei „regățeni” ai Partidului Național Liberal, împotriva acestuia din urmă situându-se însă și cele mai multe dintre partidele mai puțin semnificative, cum era și cazul Partidului Naționalist-Democrat condus de un Nicolae Iorga, a cărui aversiune față de „firea dictatorială”²¹ a lui Ion I. C. Brătianu, „liderul elitei politice a Marii Uniri”²² nu era

¹⁷ *Ibidem*, p. 6.

¹⁸ *Ibidem*, p. 28.

¹⁹ *Ibidem*, p. 29.

²⁰ *Ibidem*, p. 30.

²¹ Idem, *Istoria Românilor*, vol. X, București, 1939, p. 421.

²² Cristina Vohn, *Ion I. C. Brătianu – „Autorul României Mari”*, în „Revista de Științe Politice și Relații Internaționale”, vol. 15 (2018), p. 9.

un secret pentru nimeni. Deși scrieri precum cea a unui anume Iancu Azapu, intitulată *Ardealul ardelenilor*, publicată la Viena în același an 1922 și rămasă în memoria posterității²³ datorită prefeței semnate de Alexandru Vaida-Voevod (considerat de Ioan Rusu-Abrudeanu, cu o motivație deloc lipsită de plauzibilitate, autor al lucrării)²⁴, ar putea pune la prima vedere sub semnul întrebării afirmația lui Leontin-Jean Constantinescu, după care „în ceea ce-i privește pe români, nici un partid, nici o grupare, nici o personalitate sau om politic, oricare ar fi fost el, nu a formulat măcar ideea autonomiei Transilvaniei”, iar „conflictele politice interne au avut un aspect ideologic național, democratic sau social, dar niciodată separatist sau autonomist”²⁵, viața politică însăși a României interbelice a confirmat teza lui Sextil Pușcariu, după care singur „politicianismul” ar fi responsabil de apariția „regionalismului” ca formă de manifestare a unei „probleme ardelenene” în politica românească²⁶. Odată ajunși la guvernare, așadar în situația de a putea trece la transpunerea în realitate a reprezentărilor regionaliste promovate în discursurile de campanie electorală din opoziție, liderii politici români au neglijat suveran această așa-zisă problemă. Proiectul federalist din 1931, de pildă, al profesorului de drept constituțional Romul Boilă – „de la Cluj, om de curaj, transilvan feroce”, despre care Nicolae Iorga scria în continuare că „a dat rețeta după care să facem, dacă am fi nebuni, șase Români, fiecare cu Parlamentul, cu instrucția și cu armata ei”²⁷ –, proiect ce viza construcția unui „mecanism de stat care să deservească mentalitatea, gradul de cultură generală, juridico-social și economică a diferitelor fracțiuni ale neamului nostru”²⁸, a rămas numai pe hârtie inclusiv în timpul guvernării național-țăraniste prezidate de Iuliu Maniu (unchiul lui Boilă); „efectul minim pe care el l-a produs în epocă demonstrează că un asemenea subiect devenise desuet” deja la vremea respectivă²⁹.

Astfel stând lucrurile, prezentarea de către Zsombor de Szász a opoziției liderilor Partidului Național Român față de „dictatura mascată”³⁰ a lui Ion I.C. Brătianu ca un conflict între românii ardeleni și cei regăteni, statura

²³ A se vedea pe larg Valentin Trifescu, *Transilvanismul lui Iancu Azapu*, „Anuarul Școlii Doctorale «Istorie, Civilizație. Cultură»”, vol. 5 (2011), p. 369–379; Daniel Citirigă, „*Ardealul pentru ardeleni*” – federalism, autonomie și regionalism în discursul lui Alexandru Vaida-Voevod (1918–1923), „Archiva Moldaviae”, nr. 11/2019, p. 185–211.

²⁴ Ioan Rusu Abrudeanu, *Păcatele Ardealului față de sufletul Vechiului Regat. Fapte, documente și facsimile*, București, Cartea Românească, 1934, p. 482–496.

²⁵ Leontin-Jean Constantinescu, *Chestiunea Transilvaniei*, București, Editura Jurnalul Literar, 1997, p. 20.

²⁶ Sextil Pușcariu, *Problema ardelenă în politica românească*, Cluj, Drumul Nou, 1931, p. 72.

²⁷ Nicolae Iorga, *Cel cu șase Români*, în „Neamul Românesc”, 18 septembrie 1931.

²⁸ Romul Boilă, *Studiu asupra reorganizării statului român întregit*, Cluj, Tipografia Națională, 1931, p. 8. Altfel decât considera Iorga, armata rămâne la Boilă „de atribuția guvernării și legislației centrale” (p. 32), însă cât privește restul, marele istoric are dreptate, și aceasta chiar dacă Boilă, confundând în mod evident descentralizarea cu federalizarea, considera că statul român ar continua să rămână „unitar și indivizibil” (p. 12).

²⁹ Daniel Citirigă, *Tentații federaliste: români, maghiari și problema autonomiei Transilvaniei în perioada interbelică*, „Studii și Materiale de Istorie Contemporană”, Nr. 1, 2012, p. 31.

³⁰ Nicolae Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, București, Editura Minerva, 1976, p. 676.

intelectuală a lui Iorga obligându-l pesemne pe acesta din urmă să recunoască îndreptățirea taberei ardelenene, se dovedește în întregime manipulatorie. Adevărata opinie a lui Iorga față de tendințele regionaliste, pe care le refuză fără echivoc, indiferent de culoarea politică a celor care le-ar fi susținut, i-ar fi putut fi cunoscută publicistului maghiar din numeroase luări de poziție documentabile ale marelui istoric român. Deosebit de revelatoare în acest sens este o luare de poziție din 7 septembrie 1922, în care, sub titlul *Două steaguri?*, Iorga le imputa în mod indirect „funcționarilor *liberali*, prefect, subprefect” dintr-o localitate transilvană faptul că într-o anumită împrejurare „s-au scos steagurile, dar vezi, culorile erau *orizontale*, nu *verticale*”, menționând că „un bărbat politic, fost «șef de resort», amestecându-se în vorbă, a spus că *autoritățile ardelenene refuză să ridice steagul Regatului*, care ar fi al unor suveranități străine” și arătând cu o ironie mușcătoare că dacă „suveranitatea proclamată de d. Zaharia Boilă (fratele mai sus amintitului Romul Boilă – n.n.) nu e numai în drept, e în fapt”, atunci „nu înțelegem de ce nu se creează și o armată deosebită și nu se repară casele de vamă la Predeal și la Ghimeș”³¹. Acolo unde Szász vede în refuzul fruntașilor Partidului Național de a lua parte la ceremonia încoronării regelui Ferdinand în septembrie 1922 la Alba Iulia (Szász scrie, de altfel, că această ceremonie „a fost organizată, cu lipsă de tact, în vechea catedrală romano-catolică”, și nu în noua catedrală ortodoxă din vecinătatea acesteia!) o expresie grăitoare a „urii și dușmăniei” (*hatred and enmity*)³² dintre *românii* de pe cei doi versanți ai Carpaților, Iorga îi acuză pe „d. Iuliu Maniu și tot partidul național”, care „au refuzat hotărât să ia parte la încoronarea de la Alba Iulia”, că prin acest refuz „s-a dat dușmanilor noștri din țară și din străinătate acest trist spectacol: al oamenilor care au făcut unirea Ardealului cu noi cești de aici și care se țin deoparte, cu amare critice pe buze, când se dă acestei uniri suprema consacrare”, și că „nici prestigiul coroanei române, nici maiestatea momentului, nici alegerea locului ca un omagiu pentru ardeleni n-au putut dezarma o vrăjmășie înțetită și necruțătoare”³³, o vrăjmășie nutrită însă în mod evident de *politicienii* unii față de alții și nicidecum una între români ca atare.

Ca politician, și Nicolae Iorga avea să treacă de la elogiile aduse în 1922 lui Maniu și fruntașilor Partidului Național Român pentru a fi „păstrat peste munți o dârză conștiință luptătoare”, precum și pentru „hotărârile mântuitoare de la Alba Iulia”³⁴, la demolarea „legendei” liderilor politici ardeleni, cărora le *opune* imaginea unor „oameni de un patriotism jertfitor, de un naționalism fără tranzacții, de un simț hotărâtor al unității românești fără regionalisme, de un sentiment religios care să nu priveze datoriile față de întreaga comunitate românească”³⁵. În

³¹ Nicolae Iorga, *Noua generație ardeleană*, București, Editura Saeculum I.O., 2012, p. 53.

³² Zsombor de Szász, *op. cit.*, p. 353.

³³ Nicolae Iorga, *Noua generație ardeleană*, și urm., p. 83–84 (*Între Alba Iulia și Bizanț*, 4 ianuarie 1923).

³⁴ *Ibidem*, p. 32–34 (*Național ardeleni și național liberali*, 17 ianuarie 1922, citatele la p. 33).

³⁵ Nicolae Iorga, *Istoria unei legende: Iuliu Maniu*, Vălenii de Munte, Tiparul Datina Românească, 1934, p. 4.

acest context vor primi o replică și alegațiile din 1922 ale redactorului de la „Ellenzék”, preluate în 1927 de Zsombor de Szász, privind adeziunea lui Iorga la teza transilvanist-maghiară a unui spirit transilvan situat mai presus de identitatea națională a locuitorilor Transilvaniei, cu ocazia repetării de către publicația de limbă maghiară din Cluj a aceluiași procedeu, de această dată față de Iuliu Maniu, cu ocazia demisiei acestuia din funcția de președinte al Partidului Național-Țărănesc. Pornind de la faptul că „Ellenzek, căutând a trage profit din ultima demisie a d. Iuliu Maniu, vorbește de acel spirit ardelenesc pe care demisionarul ar avea să-l susție”, Nicolae Iorga identifică o primă ipostază a acestui spirit în atitudinea de „pașnică ațipire în umbra bisericii ancestrale” și o a doua în cultivarea de „tradiții care s-au format de-a lungul secolelor” într-o Transilvanie unde „din lupte și suferinți – deosebite de la un neam la altul – se formează o mentalitate de opoziție dărză”, arătând în final că „este și un al treilea spirit ardelean, în care ceva din cerbicia năvălitorilor s-a strecurat, ajungând să domine”, și care abia acesta „place redactorului de la *Ellenzek*, și se poate să nu fi greșit căutându-l la d. Iuliu Maniu”³⁶. Nicolae Iorga menționa publicația respectivă fie într-un context care excludea cu totul orice urmă de probitate, așteptându-se personal într-o anumită împrejurare numai la „injurii în ziarul unguresc *Ellenzek*”³⁷, fie atrăgând într-o altă împrejurare atenția deputaților maghiari din Parlamentul României „asupra insultelor din *Ellenzek*”³⁸. Indiferent cum am aprecia în ce măsură Iorga dădea dovadă de *fair-play* atrăgând această publicație în conflictul dintre Iuliu Maniu și el însuși, episodul este revelator pentru manipularea la care aceeași publicație recursese în 1922 față de Iorga însuși.

Enormitatea acestei manipulări nu ar fi însă în întregime pusă în lumină, dacă nu am menționa faptul că ideile transilvaniste atribuite lui Nicolae Iorga fuseseră promovate deja – înainte de Károly Kós – de Elemér Gyárfás, fost guvernator al comitatului Târnava-Mică, care în 24 martie 1919 îi adresa lui Emil Hațieganu un memorandum intitulat *Principii ale unei Uniuni a celor trei națiuni transilvane*, inaugurând astfel tradiția proiectelor unui stat transilvănean de sine stătător³⁹. Un an mai târziu, după reiterarea tezei potrivit căreia românii din Transilvania, indiscutabil inferiori în raport cu maghiarii, sunt totuși, de o manieră la fel de evidentă, superiori celor din Vechiul Regat, delegația maghiară la Conferința de Pace arăta în *Nota VIII Despre problema transilvană*, înaintată Consiliului Suprem pe 14 ianuarie 1920 sub semnătura contelui Albert Apponyi, că „poporul român din

³⁶ Nicolae Iorga, *Noua generație ardelenă*, și urm., p. 88–89 (*Trei feluri de spirit ardelenesc*, 27 iunie 1931).

³⁷ Nicolae Iorga, *Memorii*, vol. IV, și urm, p. 353 (22 iunie 1929).

³⁸ *Ibidem*, p. 354 (26 iunie 1929).

³⁹ Ignác Romsics, *Graf István Bethlens Konzeption eines unabhängigen oder autonomen Siebenbürgen*, în „Ungarn-Jahrbuch”, vol. 15 (1987), p. 76; a se vedea și Béla Pomogáts, *Aspirations des Hongrois de la Transylvanie vers l'autonomie 1918–1921*, în Kálmán Benda, Thomas von Bogay, Horst Glassl, Zsolt K. Lengyel (eds.), *Forschungen über Siebenbürgen und seine Nachbarn: Festschrift für Attila T. Szabó und Zsigmond Jakó*, I. Bd. 2, München, R. Trofenik, 1988, p. 85–86.

Transilvania se simte transilvănean, la fel ca și maghiarii și sașii din acest ținut. În sufletul său zace o conștiință și un patriotism transilvănean care sunt imposibil de stins, așa cum nemții, francezii și italienii din Confederația Helvetă se simt înainte de toate elvețieni, și numai în al doilea rând nemți, francezi și italieni”⁴⁰. Cunoscut românilor înainte de 1918 mai ales prin legile școlare care loveau puternic în învățământul românesc, tot Apponyi era și acel „ministru de instrucție care a impus școlilor prin ordin confidențial ca [de]numirea de Transilvania (Erdély) să fie înlocuită cu aceea de «*Platoul sud-estic*», iar sub raport politic Ardealul a fost botezat «*ținutul de dincolo de Piatra Craiului*»”⁴¹, dând dovadă de ceea ce Károly Kós avea să califice drept „miopie sinucigașă”⁴² din perspectiva evoluțiilor ulterioare perioadei 1918–1920. Dacă însă Apponyi avea să își revizuiască în mod oportun concepția după prăbușirea așa-zisei Ungarii Mari, ar fi fost cam greu pentru redactorul „*Ellenzék*” din 1922 să explice motivele pentru care un om de știință de talia istoricului Nicolae Iorga, după înfăptuirea României Mari, și-ar fi revizuit opțiunile în virtutea cărora a fost caracterizat (și) de un savant maghiar pe bună dreptate ca *prophète de l'unité roumaine*⁴³, pentru a revendica *ex post factum* un loc în fotografia oficială a delegației maghiare la Conferința de Pace de la Paris.

Netulburată de asemenea inadvertențe și propagată eficient de Zsombor de Szász în anii '20 ai secolului trecut, manipularea inițiată de „*Ellenzék*” supraviețuiește până în zilele noastre. Aflăm astfel, dintr-o publicație mai nouă consacrată transilvanismului, nu numai că Szász „*quoted Professor Iorga, who declared [sic!] in the Ellenzék*” cele mai sus menționate, ci și că acest remarcabil efort intelectual era susținut de „dorința – evidentă și în prelegerea lui István Bethlen din Anglia – de a justifica patriotismul local chiar și printre români”⁴⁴. Intitulată *Problema Transilvaniei*, a treia din cele patru prelegeri despre *Tratatul de la Trianon și pacea*

⁴⁰ Nota VIII privind problema Transilvaniei, în C. Țineghe (coord.), *Problema transilvană reflectată în notele prezentate de delegația maghiară la Conferința de pace de la Paris (1920)*, București, Centrul de Studii pentru Resurse Românești, 2008, p. 28. ușor modificat cf. Note VIII. *On the Transylvanian Question*, în E. Cholnoky (ed.), *The Hungarian peace negotiations: An Account of the Work of the Hungarian Peace Delegation at Neuilly S/S, from January to March 1920*, vol. 1, Budapest, Printing Office of Victor Hornyánszky, 1920, p. 138.

⁴¹ Károly Kós, „Erdély Helikon”, nr. 1/1928, p. 57, apud Ion Chinezu, *Aspecte din literatura maghiară ardeleană*, Cluj, Editura Revistei „Societatea de Măine”, Cluj, 1930, p. 14.

⁴² Karoly Kós, în A. Bajor, *Ki mondjon igazat, ha nem az ember: Beszélgetés Kós Károllyal*. Igaz Szó nr. 11 / 1968, p. 640. Spre deosebire de textul citat de Ion Chinezu în 1930 – fără indicarea numelui autorului său – într-un pasaj devenit reper pentru critica transilvanismului ca formă de revizionism (Francisc Păcurariu, *Românii și maghiarii de-a lungul veacurilor*, București, Editura Minerva, 1988, p. 101; Ion Calafeteanu, *Revizionismul ungar și România*, București, Editura Enciclopedică, 1995, p. 67), dar care este în mod obișnuit numai citat ca atare, fără a fi supus vreunor analize istoriografice, Károly Kós menționează aici faptul că Apponyi fusese într-adevăr acel „ministru de instrucție”.

⁴³ Ladislás Gáldi, *Nicolae Iorga*, în „Nouvelle Revue de Hongrie”, vol. 34, 1941, p. 72.

⁴⁴ Piroska Balogh, *Transylvaniam: Revision or Regionalism?*, în Ignác Romsics/Béla K. Király (eds.), *Geopolitics in the Danube Region: Hungarian Reconciliation Efforts, 1848–1998*, Budapest, CEU Press, 1999, p. 248.

Europei, susținute în noiembrie 1933 la Londra de contele István Bethlen, fostul membru proeminent al delegației maghiare la Conferința de pace și apoi din 1921 timp de un deceniu prim-ministru al Ungariei, desfășura pe larg argumentația în sprijinul aceleiași soluții a Transilvaniei ca stat de sine stătător⁴⁵. În pofida faptului că românii constituiau în Transilvania majoritatea populației, Bethlen considera că îndreptățirea revendicării Transilvaniei de către Ungaria era și ea incontestabilă, câtă vreme, ungurii ar fi fost primii în Transilvania, ar fi apărat-o cu împotriva tătarilor și a turcilor și ar fi menținut-o ca stat „cu o civilizație și instituții liberale înaintea multor alte state occidentale”. Dat fiind faptul că nici românii, nici ungurii nu pot renunța la Transilvania, iar o împărțire a acesteia între cele două popoare este la rândul ei de neconceput, singura soluție posibilă ar fi fost independența provinciei, după modelul Elveției, promovată de fruntașii Partidului Național Român înainte de 1918, cu atât mai mult cu cât după Unire „mase largi ale populației românești din Transilvania ar fi înclinate chiar și în zilele noastre să adopte acest proiect de reconstrucție, și aceasta cu atât mai mult cu cât vechiul patriotism local sau transilvanism încă supraviețuiește în sufletul cetățenilor din acea țară, cea mai bună dovadă în acest sens fiind antipatia incontestabilă care îi separă pe românii din Transilvania de rudele lor din Regat – numele României antebelice sau regale – la care ardelenii se uită astăzi poate cu și mai mare rețineră decât acum cincisprezece ani”⁴⁶.

Deloc surprinzător, argumentația lui Bethlen urmează exact liniile promovate și de Zsombor de Szász în lucrarea din 1927. Ignorând, din câte se pare, această lucrare, Nicolae Iorga nu a întârziat însă a răspunde viziunii lui Bethlen asupra unei „viitoare Șvițere transilvănene”, privind așadar transformarea Transilvaniei „într-un fel de Elveție multinațională”⁴⁷, arătând deja în decembrie 1933 că „n-a fost o clipă în istoria Vechiului Regat, una singură, când ardeleanul să zică: eu sunt aici și ei sunt acolo”, așa cum „nu-i bucată de pământ în Ardeal care să nu fie stropită de sângele fecund al românilor de dincoace”⁴⁸. Mai mult, tot Iorga este cel care în

⁴⁵ Ladislav Ottlik, *Les conférences du comte Bethlen en Angleterre*, în „Nouvelle Revue de Hongrie”, vol. 50 (1934), p. 72–77 (în special 75–76). Asupra conferințelor lui Bethlen, în contextul întregii sale cariere politice de dinainte și de după 1918, se vedea Silviu Dragomir, *Les deux attitudes du comte Bethlen: L'imperialisme hongrois – La Transylvanie état-tampon*, în „Revue de Transylvanie”, vol. 1, 1934, p. 5–31; I. Polgar, *O dispută politică româno-maghiară: Contele István Bethlen despre misiunea istorică a Ungariei în Europa Centrală și Balcani*, în Sorin Șipoș, Mircea Brie, Ioan Horga, Igor Șarov, Ion Gumenăi (coord.), *Politici imperiale în estul și vestul spațiului românesc*, Oradea, Chișinău, Editura Universității din Oradea, Cartdidact Press, 2010, p. 386–393.

⁴⁶ Stephen Bethlen, *Treaty of Trianon and European Peace*, London, Longmans, Green & Co, p. 101, 139, 140. Programul complet al revizuirii Tratatului de la Trianon propus de contele Bethlen revendica restituirea către Ungaria – fără plebiscit – a teritoriilor din vecinătatea frontierelor cu statele vecine populate majoritar de maghiari, organizarea unor plebiscite în Banat și Voivodina, precum și independența Transilvaniei.

⁴⁷ Nicolae Iorga, *În luptă cu absurdul revizionism maghiar*, și urm, p. 57, 61.

⁴⁸ Nicolae Iorga, *Conferințe. Ideea unității românești*, București, Editura Minerva, 1987, p. 274, 275.

ultimul său an de viață atrăgea în mod special atenția asupra pătrunderii ideilor transilvanismului în discursul public românesc Spre finalul unui studiu despre *Unirea Ardealului*, datat 1 decembrie 1939, așadar la ultima aniversare a României Mari în granițele ei neștirbite, marele istoric român atrăgea atenția asupra faptului că „un ziar din București a scris un articol în care spune că în Ardeal există o singură națiune, cu aceleași apucături, aceleași gânduri, că se întâmplă că unul vorbește săsește, altul ungurește, altul românește, dar sunt oameni de același fel, de aceeași țară, care trebuie să aibă același viitor, și dl. Victor Beldiman spune într-un loc: să lăsăm Ardealul ardelenilor – ce ne amestecăm noi ceilalți, care nu facem parte din sinteză?”⁴⁹.

Identificarea precisă a ziarului și articolului în care Victor Beldiman, fiul șefului misiunii diplomatice a României la Berlin înainte de 1916 și traducătorul în limba germană al memoriului din 1917 în care Constantin Stere milita pentru integrarea României în tabăra Puterilor Centrale⁵⁰, ar putea oferi date interesante cu privire la continuitatea dintre tezele transilvanismului interbelic și cele promovate în zilele noastre de autori precum politologul maghiar „Gusztáv Molnár și Sabin Gherman, doi dintre cei mai proeminenți suporterai ai identității specifice a provinciei [Transilvania]”⁵¹ pornind de la aceleași premise⁵². Dacă la sfârșitul anilor 1990, într-un eseu – amplu comentat la vremea respectivă și purtând drept *motto* un citat din conferințele susținute de István Bethlen la Londra în noiembrie 1933 – care pornea nu numai de la faimosul conflict al civilizațiilor (re)teoretizat de Samuel Huntington, ci și de la rezultatele alegerilor parlamentare din România anului 1996, Molnár aștepta de la „elita care vrea să ducă modernizarea României până la integrarea totală și definitivă în civilizația occidentală” recunoașterea faptului că „Transilvania are nevoie de un stat, în cadrul căruia să-și poată păstra și dezvolta propria identitate culturală și politică”⁵³. Astăzi o simplă căutare pe platforme de socializare precum *YouTube* sau *Facebook* este suficientă pentru a contempla o cuprinzătoare panoramă de steaguri tricolore având culorile așezate orizontal, nu vertical, „transilvanismul” ca lozincă și nume românești în calitate de promotori.

Oricum ar evolua lucrurile mai departe, cât privește manipularea prin care lupta politică dintre politicienii români și partidele românești este transformată

⁴⁹ *Ibidem*, p. 229–230.

⁵⁰ Lucian Boia, *Germanofilia: elita intelectuală românească în anii primului război mondial*, București, Humanitas, 2017, p. 356.

⁵¹ Luminița Ignat-Coman, *Transylvania between Identities: Imperial Heritage ad Nation-State After 1918*, în „*Transylvanian Review*”, 24, Suppl. No. 1 (2015), p. 6.

⁵² Cu trimitere la Edward Said, în sensul unui „orientalism intern” menit să justifice superioritatea ardelenilor față de locuitorii Vechiului Regat, a se vedea Marius Turda, *Transylvania Revisited: Public Discourse and Historical Representation in Contemporary Romania*, în Balázs Trencsényi, Dragoș Petrescu, Cristina Petrescu, Constantin Iordachi and Zoltán Kántor (eds.), *op. cit.*, p. 202.

⁵³ Gusztáv Molnár, *Problema transilvană*, în Gabriel Andreescu, Gusztáv Molnár (ed.), *Problema transilvană*, Iași, Polirom, 1999, p. 30.

pentru a servi drept instrument împotriva statului român ca stat național unitar, concluziile privind locul lui Nicolae Iorga ca reper în confruntarea vizând identitatea și viitorul acestui stat pot fi desprinse cu suficientă claritate. Criticat astăzi cu asprime de promotorii revizionismului istoriografic românesc nu numai ca „naționalist și autohtonist”⁵⁴, ci și ca principal responsabil pentru faptul că „anterioritatea Transilvaniei este pur și simplu pulverizată la nivelul conștiinței istorice românești”, fiind considerată „prin excelență o «țară românească»”⁵⁵, Iorga a apărut consecvent ideea statului național român ca „realizare a unei idei naționale” românești, exprimându-și o opoziție constantă inclusiv față de conceperea națiunii române ca națiune *politică* incluzând și minoritățile naționale, o opoziție care pornea însă nu de la presupuse pulsuni exclusiviste, ci tocmai de la necesitatea recunoașterii minorităților ca „grupări naționale, care au dreptul să fie respectate în toate amintirile lor, în tot ce îi ține la inimă în prezent și în tot ce pot aștepta de la viitorul lor în statul român – în această Românie care nu este o țară unde ei să fie tolerați, ci țara lor în același grad ca și pentru noi, majoritatea”⁵⁶. În sfârșit, dacă astăzi acestui stat național unitar i se contrapune și de către intelectuali români cu audiență publică „o alternativă care poate fi definită fie în termenii federalismului, fie în cei ai devoluției”, justificată de faptul că Unirea din 1918 „aduce împreună nu doar teritorii, ci și veritabile națiuni (*sic*) în măsura în care noile provincii posedă o identitate radical diferită de Vechiul Regat și distinctă una în raport cu cealaltă”⁵⁷ și aprofundată grație unei interpretări a Rezoluției Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia ca „declarația ce propune regândirea României născându-se... prin unghiul de sensibilitate al unei tradiții politice atente la domnia legii, la constituționalism și la policentrism”⁵⁸ precum cea promovată de fruntașii politici ai românilor ardeleni în *opoziție* cu „statul pe care Brătianu îl edifică, stat care se confundă cu România Mare... fondat în întregime pe autoritate și arbitrar, nicidecum pe controlul exercitat de cetățeni”⁵⁹, atunci continuatorii de astăzi ai liniei transilvaniste care

⁵⁴ Lucia Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Humanitas, 2018, p. 133.

⁵⁵ Sorin Mitu, *Transilvania mea: istorii, mentalități, identități*, Iași, Polirom, 2013, p. 134.

⁵⁶ Constantin Bușe, Nicolae Dascălu (ed.), *Nicolae Iorga și revizionismul maghiar*, Editura Universității București, 1993, p. 55.

⁵⁷ Ioan Stanomir, *Democrație și autocrație în România, meditații la Centenar*, în Valentin Naumescu (coord.), *România, marile puteri și ordinea europeană: 1918–2018*, p. 277–278. De vreme ce, așa cum pe bună dreptate sublinia profesorul Cornel Sigmirean, la 1 decembrie 1918 elita românească din Transilvania realizase deja „trecerea de la «națiunea română din Transilvania» la «națiunea română în întregul ei»” (Cornel Sigmirean, *Elita românilor din Transilvania la 1918: educație, proiecte și opțiuni politice*, în „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu», Series Historica”, Supliment 1, 2016, p. 181–205, 192), ne-am putea întreba care anume putea fi „veritabila” națiune din Transilvania avută în vedere de profesorul Stanomir?

⁵⁸ Ioan Stanomir, *La Centenar: recitind secolul României Mari*, București, Humanitas, 2018, p. 35.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 53. A se vedea spre comparație Zsombor de Szász, *L'évolution de la vie politique roumaine (1918–28)*, în „Nouvelle Revue de Hongrie”, vol. 47, 1932, p. 182–183: „Naturellement l'ancien système politique aurait dû se transformer conformément à cette grande transformation

începe cu notele delegației maghiare la Conferința de Pace de la Paris din 1920, Elemér Gyárfás, „Éllenzék”, Zombor de Szász și István Bethlen s-ar putea raporta, pe bună dreptate, la aceștia – nu însă și la Nicolae Iorga.

A DURABLE MANIPULATION: NICOLAE IORGA
AS A TRANSYLVANIST

Abstract

During the third decade of the 20th century, immediately after the Grand Union of Transylvania with Romania and the Peace Treaty of Trianon, some Hungarian voices tried to establish the these according to which the great Romanian historian Nicholas Iorga may have defended a specific Transylvanian national identity of the people habitating this region. The paper questions this obvious manipulation, trying to identify its ideological premises, historical context and political consequences.

Keywords: Nicholas Iorga, Transylvanism, Károly Kós, István Bethlen, Revisionism.

(reprezentată de Marea Unire – n.n.). *Mais un tel changement n'eut pas lieu. L'esprit du parti libéral continua de régner, la toute puissance de Brătianu de durer dans une atmosphère qui était encore l'héritage des phanariotes*". Pentru prezentarea și critica detaliată a tezelor privind încălcarea de către statul român a prevederilor Rezoluției de la Alba Iulia, a se vedea deja Tudor Drăganu, *Les décisions d'Alba-Iulia et leur interprétation par les minorités nationales de Roumanie*, în „Revue de Transylvanie” vol. 10, 1944, p. 52–73.